

Marjeta Šašel Kos

ROMULOVO POSLANSTVO PRI ATILU (Ena zadnjih omemb Petovione v antični literaturi)

Ptuj je bil v antiki nedvomno eno najpomembnejših panonskih mest. Noriška naselbina ob stari jantarni poti, je ravno v obdobju svojega največjega razcveta pripadala provinci Panoniji, od Trajana dalje kot *colonia Ulpia*.¹ Kot kažeta navedbi v Hierosolimitanskem itinerariju (561, 4) in na Tabuli Peutingeriani (IV 20), pa je bilo mesto v 4. stoletju – brez dvoma po Dioklecijanovih spremembah v provincialni upravi – spet priključeno Noriku, in sicer provinci *Noricum Mediterraneum*, kar potrjujejo tudi poznejši viri. Zaradi odlične prometne lege na prehodu čez Dravo in na križišču najvažnejših noriško-panonskih poti je Petoviona tudi ob spremenjenih razmerah v pozni antiki igrala pomembno vlogo ne le v vojaškem smislu – tako izpostavljeno mesto je moralo imeti stalno vojaško posadko – ampak tudi, ker je bila sedež škofije,² živahno industrijsko-obrtno središče in, kot sklepamo iz različnih literarnih omemb, predvsem iz podatka v *Expositio totius mundi et gentium* (Pregled celotnega sveta in narodov, glej spodaj) in iz Amijana Markelina (XIV 11,20; prim. tudi XV 1,2), občasna rezidenca najvišjih vojaških in civilnih predstavnikov rimske oblasti. Amijan namreč omenja, da je cezar Galus dospel do noriškega mesta Petovione (*venit Poetovionem oppidum Noricorum*), kjer so ga na povelje vladarja Konstancija ujeli v palači izven obzidja (*palatium ... extra muros*).

Kot se zdi na osnovi Amijana in bizantinskega zgodovinarja Priska, ki prav tako Petoviono izrecno imenuje noriško mesto (besedilo glej spodaj), je izraz noriško mesto, oz. mesto Norik od 4. stoletja dalje postopoma postal neke vrste sinonim za Petoviono z njenim agrom. To bi bilo tem bolj razumljivo, saj je petovionski ager več ali manj ustrezal tistemu delu Norika, ki je bil pred tem v Panoniji.³ Mnogo manj je namreč verjetno, da bi se tako imenovalo katero od mest, ki so bila ves čas svojega razvoja v Noriku, npr. Celeja ali Virunum,⁴ mesta v tej provinci so bila pač vsa noriška. S provinco Panonijo je imela Petoviona tudi pozneje brez dvoma tesne stike, zato je včasih v virih navedeno, da je pripadala Panoniji, vendar takšnih omemb po vsej verjetnosti ne gre razlagati administrativno temveč geografsko. Načeloma ni nič nenavadnega, da bi se ravno Petoviona imenovala Noriško mesto, oz. mesto Norik, saj je bila ravno ona noriško mesto v Panoniji. To bi teoretično veljalo lahko tudi za Karnuntum, toda brez dvoma je imelo petovionsko področje med vsemi noriškimi regijami najbolj izpostavljeno lego in prav zaradi nje je v geopolitičnem smislu igralo najpomembnejšo vlogo. Mesto je ležalo ob najbolj prometni poti, ki je vodila iz Balkana čez Iliro-italska vrata v Italijo, kajti pot ob Dravi je bila v času rimskega imperija pomembnejša od poti, ki je čez Emono in Siscijo vodila proti vzhodu vzdolž Save (*Itin. Ant.* 129–130: *Itin. Hieros.*

¹ B. Saria, *RE* XXI,1 (1951) 1167 ss. (s.v. Poetovio).

Zahvaljujem se prof. R. Bratožu, ki je ljubeznivo prebral moj članek.

² R. Bratož, Kratek oris zgodovine krščanstva na Slovenskem v pozni antiki, *Zgod. čas.* 35, 1981, 206–208, 212 ss; prim. Id., *Zgod. čas.* 40, 1986, 382.

³ V moderni strokovni literaturi je vprašanje pomena izraza mesto Norik še sporno, glej op. 6 in G. Alföldy, *Noricum*, London, Boston 1974, 199.

⁴ Citate za različna mnenja glej pri B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev (Die kärntner Herzogseinsetzung und der Staat der Karantanerslawen)*, Ljubljana 1952, 418–420, ki se tudi zavzema za mnenje, da je s to oznako mišljena Petoviona; glej tudi Id., *Zgodovina slovenskega naroda* 1, Ljubljana 1964², 220. J. Šašel, *Antiqui Barbari. Zur Besiedlungsgeschichte Ostnoricums und Pannoniens im 5. und 6. Jahrhundert nach den Schriftquellen. Von der Spätantike zum frühen Mittelalter. Vorträge und Forschungen* 25, Sigmaringen 1979, 137, predlaga Celejo, oz. verjetneje Petoviono. Glej tudi L. Margetić, Neke pitanja boravka Langobarda u Sloveniji (Note su alcune questioni del soggiorno dei Longobardi nell'odierna Slovenia), *Arh. vest.* 43, 1992, 149–150 in 169, ki navaja še mnenja B. Sarije, I. Bóne, J. Wernerja in drugih. Problem pomena izraza *pólis Norikón* bi bilo potrebno ponovno pretrresti.

560–563).⁵ Zato je bilo stalna tarča germanskim in drugim barbarskim plemenom, v prvi polovici 5. stoletja posebej še hunskim, ki so se deloma želela naseliti na rimskem provincialnem ozemlju, deloma pa so se prek sirmijskega (panonskega) in petovionskega (noriškega) področja čez Emono prebijala proti Italiji. Razumljivo je, da je Petoviono Rim pred barbari nujno želel zaščititi, prav tako pa je tudi razumljivo, da so se zanjo med seboj bojevali legitimni vladarji in uzurpatorji.

V spisu iz sredine 4. stoletja, *Expositio totius mundi et gentium* (57, ed. J. Rougé, *Sources chrétiennes* 124, 1966, p. 196, prim. tudi GGM II 513 ss.) je ta prostor opisan z naslednjimi besedami: *Deinde Pannonia regio, terra dives in omnibus, fructibus quoque et iumentis et negotiis, ex parte et mancipiis. Et semper habitatio imperatorum est. Habet autem et civitates maximas, Sirmium quoque et Noricum, unde et vestis norica exire dicitur. Haec Pannonia regio. (Nato pride dežela Panonija, zemlja, ki je bogata z vsem, tudi s pridelki, vprežno živino in trgovino, deloma tudi s sužnji. Vedno je rezidenca vladarjev. Ima tudi zelo veliki mesti, Sirmij in Norik, od koder izvirajo tudi, kot pravijo, noriška oblačila. To velja za Panonijo). Civitas Noricum se tu vzporeja z mestom Sirmijem in izraza na tem mestu in v tem viru ni mogoče razlagati drugače kot mesto Norik. Enako velja po mojem mnenju nedvomno tudi za πόλις Νωρικόν, noriško mesto, ki ga v Gotskih vojnah omenja Prokopij, ko pravi takole: Langobardom pa je vladar Justinijan podaril mesto Norik in oporišča v Panoniji ter mnogo drugih krajev in velike vsote denarja ... (De bello Goth. III 33,10: Λαγγοβάρδας δὲ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἐδωρήσατο Νωρικῶ τε πόλει καὶ τοῖς ἐπὶ Παννονίας ὀχυρώμασί τε καὶ ἄλλοις χωρίοις πολλοῖς καὶ χρήμασι μεγάλοις ἄγαν ...). Ne zdi se mi prepričljiva sicer zanimiva razlaga R. Eggerja, da bi izraz *civitas Noricum*, oz. πόλις Νωρικόν (*pólis Norikón*), označeval Celejo in Petoviono ter njuni upravni območji,⁶ še manj pa mnenje S. Ciglenceškega, ki je rezultate svojih arheoloških raziskovanj deloma oprl na Eggerjeve zgodovinske zaključke in z izrazom *pólis Norikón* nedavno poimenoval poznoantične utrjene višinske naselbine med Celjem in Brežicami, torej na hribovitem prostoru med rekami Savinjo in Savo vse do Haloz na severu in do reke Dravinje.⁷ Anonimni pisec spisa *Expositio* besedo *civitas* tudi na drugih mestih uporablja vedno kot oznako za mestno naselbino in tudi Prokopij je gotovo imel z izrazom *polis* v mislih mesto, saj v istem poglavju piše, da so imeli Gepidi v oblasti mesto Sirmij (III 33,8: Γήπαιδες δὲ πόλιν τε Σίρμιον καὶ Δακίας ἐκ τοῦ ἐπὶ πλείστον ἀπάσας καταλαβόντες ἔσχον ...). Egger, ki tedaj ni mogel poznati poznejšega Rougéjevega čitanja besedila, navaja napačen primer, ko želi dokazati, da pri anonimnem avtorju ta beseda lahko pomeni tudi provinco,⁸ sporno bi utegnili biti le tisto mesto, kjer pisec, po rodu nekje iz sirijsko-palestinskega sveta,⁹ omenja Toskano kot mesto (56: <Post> *hanc habes vicinam Tusciam ... Et haec quidem Romae et Tusciae. Italiae vero et aliae civitates sunt splendidae, quae sic vocantur Aquileia et Mediolanum.*), kar bi bilo potrebno posebej analizirati, evidentno pa je, da jo je smatral za mesto. Dodala bi le, da je na Tabuli Peutingeriani (V 1) dokumentirano etrursko mesto *Tuscania* v 7. italjski regiji (prim. Plin., *N.H.* III 52), Štefan Bizantinski pa navaja poleg dežele *Tyrrenia* tudi mesto z istim imenom (s.v.).*

⁵ A. Mócsy, *RE Suppl.* IX (1962) 661; J. Šašel, *Rimske ceste v Sloveniji, Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana, 1975, 97 s.

⁶ R. Egger, *Civitas Noricum, Wiener Studien* 47, 1929, 146 ss. = *Römische Antike und frühes Christentum* I (1962) 116–122. V op. 10 na str. 119 pravilno ugotavlja, da je J. Hauryjeva izboljšava rokopisnega izročila Νωρικῶν, namesto Νωρικόν neosnovana.

⁷ S. Ciglenceški, *Polis Norikon. Poznoantične višinske utrdbे med Celjem in Brežicami*, Podsreda 1992. Da gre za Petoviono, sta menila že M. Büdinger, *Oesterreichische Geschichte* I, Leipzig 1858, 58, op. 2 (ki se sicer ne odloči dokončno za to mnenje) in L. Hauptmann, *Krain, v: Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer* I 4, 336–337 in op. 8, ki meni, da *pólis Norikón* v nobenem primeru ne more biti provinca Norik. Glej tudi F. Kos, *Gradivo* I, 1902, 36 op. 4 in R. Bratož, v oceni H. Krahwinkler, *Friaul im Frühmittelalter, Zgod. čas.* 47, 1993, 145 in op. 4.

⁸ Egger (op. 6) 116–117. Neprepričljivo tudi H. Wolff, *Die Kontinuität städtischen Lebens in den nördlichen Grenzprovinzen des römischen Reiches und das Ende der Antike, v: Die Stadt in Oberitalien und in den nordwestlichen Provinzen des Römischen Reiches (Kölner Forschungen 4)* Mainz 1991, 313–314 in op. 93. Pomen izraza *civitas Valeria* bi bilo potrebno še preučiti, vse pa kaže, da gre za Sopiane, prim. *Amm. Marc.* XXVIII 1,5: *apud Sopianas Valeriae oppidum.*

⁹ J. Rougé, ed. *Expositio totius mundi et gentium, v: Sources chrétiennes* 124, 1966, 29–38.

Mesto Norik, ki je ležalo, kot je zapisano v viru, v Panoniji in se vzporejalo s Sirmijem, pa je lahko le Petoviona.¹⁰ To je bilo mesto, ki je bilo noriško, a je pripadalo dobršen del svoje rimskodobne zgodovine Panoniji, kamor je mogel biti petovionski ager, tako si predstavljamo, tudi po dioklecijanski reformi spet ponovno priključen, če je tako zahteval vojaško-obrambni položaj rimske oblasti v tem ogroženem delu imperija. Hkrati pa misel, da gre za Petoviono, potrjuje tudi zanimiv podatek iz Dioklecijanovega edikta *de pretiis*, ki podpira navedbo v *Expositio totius mundi et gentium*, da je bilo mesto Norik znano po izdelavi oblačil. V ediktu je med naštetimi, s cenami opremljenimi izdelki naveden poleg nekaterih drugih noriških tekstilnih izdelkov izrecno tudi petovinski plašč, oz. ogrinjalo (19, 67 [*fibulatorium Petovionicum * quinque milibus*]), rekonstruirano na osnovi grškega teksta: $\phi\iota\beta\lambda\alpha\tau\omega\rho\iota\omicron\nu$ $\text{Πετουβιωνικόν} * \epsilon$,¹¹ ki je bil očitno v imperiju tako znano oblačilo, da je našel prostor v okviru omejenega števila v ediktu navedenih izdelkov. Petoviona je v poznoantičnem imperiju zadržala svoj sloves živahnega provincialnega mesta.

Poleg posameznih drugih arheoloških najdb dokazujejo predvsem tudi novčne najdbe, da življenje v mestu v 5. in 6. stoletju nikakor ni zamrlo, kar še posebej pade v oči v 5. stoletju, ko je novčni obtok v sosednji Reciji v nasprotju z Norikom močno upadel.¹² V Ptuju je bilo v 5. in 6. stoletju glede na sosednja najdišča najdenih sorazmerno veliko novcev, ki nedvomno potrjujejo vsaj delni obstoj in delovanje upravnih organov v mestu in nesporno dokazujejo, da je bila Petoviona tudi v tem času, čeprav v skrčenem obsegu, upravno središče svoje regije. Jasno pa je, da je moglo biti življenje v mestu zaradi večjih barbarskih vpadov začasno moteno in tudi delno prekinjeno.¹³ V takšnih fazah je gotovo narasel pomen bližnjih utrjenih višinskih zatočišč.

V poznoantičnih literarnih in drugih virih je Petoviona omenjena razmeroma redko (poleg zgoraj omenjenih glej še *Cod. Theod.* XII 1,78; *Zos* II 46). Da je mesto obstajalo še daleč v 6. stoletje, dokazuje kljub maloštevilnim arheološkim najdbam omemba Petovione v delu anonimnega geografa iz Ravene (216, 6, ed. M. Pinder, G. Parthey), kjer se omenja ime mesta v obliki *Petaviona* in je naštetu v sklopu mest iz Panonije med Remisto in Vincensimo. Zadnji avtor pred anonimnim geografom – časovno gledano – pri katerem se pojavi ime Petovione, je bizantinski retor in zgodovinar 5. stoletja Prisk iz mesta Panium v Trakiji. Za zgodovino 5. stoletja so grški pisci, ki so nadaljevali tradicijo klasičnega in helenističnega zgodovinopisja, neprimerno izčrpniji vir kot kratke, v latinščini napisane kronike, čeprav so seveda pisali s stališča vzhodnorimskega cesarstva in dajali dogodkom v vzhodni polovici imperija tudi mnogo več poudarka. Včasih pa sta se oba svetova srečala in Prisk opisuje ravno eno takih epizod, ko poroča o vzhodnorimskem poslanstvu pri Atili, ki se ga je tudi sam udeležil. Ta epizoda, v kateri je opisano med drugim srečanje z misijo iz zahodne polovice imperija pod vodstvom komesa Romula, je za nas posebej pomembna zaradi omembe Petovione in zaradi omembe komesa Romula, ki naj bi bil po rodu iz Petovine (glej niže); nedvomno sodi med najbolj žive in doživete pripovedi antične literature.¹⁴

¹⁰ Petoviona je navedena kot mesto v Panoniji tudi v seznamu udeležencev sinode v Serdiki leta 343, v katerem je omenjen tudi *Aprianus de Petabione Pannoniae similiter* (PL 56, 852 A). Iz Norika se sicer ne omenja noben udeleženec sinode, zanimivo pa je, da je med provincami, ki so podprle katoliško stran, naveden tudi Norik (PL 25, 312 A). Ni izključeno, da bi Atanazij mislil na petovinskega Aprijana. Za podatek se lepo zahvaljujem prof. R. Bratožu.

¹¹ S. Lauffer, *Diokletians Preisedikkt. Texte und Kommentare* 5, Berlin 1971, 158–159; Marta Giaccherio, *Edictum Diocletiani et Collegarum de pretiis rerum venalium, I Edictum*. Genova 1974, 178–179. Beseda *fibulatorium* dobesedno pomeni plašč, spet s fibulo.

¹² X. Lorient, *Trouvailles isolées de monnaies d'or romaines dans la province de Rétie (Ier–Ve siècles)*, v: *Studia numismatica Labacensia A. Jeločnik oblata* (Situla 26) 1988, 70 in op. 52.

¹³ P. Kos, *The Monetary Circulation in the Southeastern Alpine Region (ca. 300 B.C. – A.D. 1000)*. Situla 24 (1986) 218–224, posebej 220 in 223.

V 5. stoletju so bili v Ptuju in neposredni okolici mesta najdeni 3 novci Teodozija II. (*FMRSI* II 428, 2; III 196/1, 878 in 200, 445), 2 Honorijeva (*FMRSI* II 434/25, 1206 in neobj.), 1 Gale Placidije (*FMRSI* II 434/25, 1207), 2 Valentinijana III. (*ibid.* 434/7, 341 in 20, 111) in poleg enega nedoločljivega (*FMRSI* III 200, 500) še novc Leona I. (*ibid.* 200, 449). V 6. stoletju, ko je nasploh v obtoku izredno malo novcev, sta iz Ptuja znana Anastazijev (*FMRSI* II 434/25, 1208) in novc Justinijana I. (*FMRSI* III 196/1, 916). Za podatke o novčnem obtoku se najlepše zahvaljujem dr. P. Kosu.

¹⁴ Glej tudi N.J. Austin, *Autobiography and History: Some Later Roman Historians and their Veracity*, v: *History and Historians in Late Antiquity* (ed. B. Croke, A.M. Emmett), Pergamon Press 1983, 57. Nemški

Poznejši pisci, tako npr. Evagrij in anonimni avtorji v Sudi, kot tudi *Excerpta de Legationibus*, so Priska imenovali retorja in sofista: nedvomno je v slogu klasicističnega pisanja dajal velik poudarek zunanji obliki svojega dela in retoričnim učinkom v njem. Njegova *Zgodovina*, v kateri je obravnaval obdobje med leti 434 (začetek Atilove vlade) in 474 (smrt vladarja Leona), je žal ohranjena le v fragmentih – po novih izdajah, Bornmannovi in Blockleyevi, jih je skupaj 68. Da ni ohranjena v celoti, je posebej škoda zato, ker je bila brez dvoma najbolj elegantno pisano in najbolj zanesljivo historično delo za dobo petega stoletja. Njen naslov ni znan, v *Excerpta de Legationibus*, v katerih je ohranjenih veliko Priskovih fragmentov, se imenuje preprosto *Zgodovina*, oz. *Gotska zgodovina* (ta slednji naslov je glede na vsebino ohranjenega dela gotovo napačen), v Sudi pa piše, da je poleg deklamacij in pisem napisal tudi *Zgodovino Bizanca in Atilove dobe* v osmih knjigah.¹⁵ Nenavadno je, da Fotij (9. stol.) v svoji *Knjižnici* Priskovega dela ne omenja. Iz nje sta črpala, poleg vrste drugih zgodovinarjev od Prokopija do Malala, predvsem Jordanes za svojo *Gotsko zgodovino*, deloma že posredno iz Kasiodorove *Zgodovine*, in pozneje Johanes Antiohijski (začetek 7. stol.), ki sta važna tudi za rekonstrukcijo Priskovega teksta.

Prisk je bil po vsej verjetnosti državni uradnik v vzhodni polovici imperija, čeprav v zvezi z njegovo kariero ni znanega nič podrobnega. Domnevno je bil najprej pomočnik (*assessor*) komesa Maksimina, pod vladarjem Marcianom pa ga je za svojega asesorja imenoval *magister militum* Evfemij.¹⁶ Leta 449 ga je Maksimin povabil, naj ga spremlja pri odposlanstvu na Atilov dvor (med drugimi se je poslanstva udeležil še tolmač Bigilas). Po Ensslinovi rekonstrukciji Maksiminove in Priskove kariere naj bi bil Maksimin identičen s tistim Maksiminom, ki je bil leta 435 *comes et magister scriniorum* in je nato verjetno postal *comes consistoriarum*,¹⁷ Prisk naj bi delal v enem od teh upravnih uradov, *scrinia*, ni pa izključeno, da je bil odvetnik, saj je v bizantinski grščini eden od pomenov besede *retor* prav ta. Na osnovi podatkov v obstoječih virih Priskove kariere – če o njej sploh lahko govorimo – ni mogoče rekonstruirati.¹⁸ Kljub argumentom, navedenim v Ensslinovem članku, se J.R. Martindale v Protopografiji poznorimskega cesarstva zavzema za mnenje, da je treba ločevati Maksimina z vojaško kariero in Priskovega pokrovitelja od civilnega uradnika Maksimina.

Kar se tiče Priskovih virov, ni iz ničesar razvidno; da bi v svojem delu uporabljal predhodne zgodovinarje. Kot vse kaže, je uporabljal zgolj arhivske vire in pričevanja očitcev; pri celi vrsti dogodkov, ki jih opisuje, je bil tudi sam udeležen, bodisi aktivno, bodisi pasivno, saj je veliko potoval in imel priložnost zbirati podatke pri pristojnih in vplivnih osebah.¹⁹ Pomanjkljivosti njegove zgodovine so v veliki meri takšne, kakršne je mogoče očitati na splošno poznorimskemu klasicističnemu pisanju: ob preveliki skrbi za eleganten jezik in retorično okrasje v besedilu ni bilo prostora za kronološke in geografsko-topografske opredelitve, za različne tehnične in druge podrobnosti, vse to je bilo v očeh piscev tiste dobe neprimeren balast. Čeprav npr. podrobno opisuje sprejem pri Atilu, Atilovega tabora na osnovi njegove pripovedi ni mogoče zanesljivo locirati,²⁰ vendar glede na Priskovo omembo hunskih kraljevih grobov (frg. 6, Blockley, 2 Müller-Dindorf, glej niže) skoraj ni dvoma, da je treba Atilovo rezidenco, oz. vsaj eno njegovih glavnih rezidenc, iskati nekje v širšem zaledju mesta Marga (zdaj Orašje blizu sotočja Morave in Donave), onstran Donave. A. Alföldi domneva, da so imeli hunski vladarji svojo rezidenco v bližini Donave nasproti Marga že od Uldina dalje.²¹

prevod te epizode glej v delu: H. Wolfram, *Das Reich und die Germanen. Zwischen Antike und Mittelalter* (Siedler Deutsche Geschichte), Berlin 1990, 192–198.

¹⁵ O Prisku glej *Prisci Panitae Fragmenta*. A cura di Fritz Bornmann. Firenze 1979. xi ss.; temeljno delo o Prisku pred tem je bilo J. Kuranc, *De Prisco Panita rerum scriptore quaestiones selectae*. Lublin 1958. Nazadnje R.C. Blockley, *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. ARCA, Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 6, 1981. Glej tudi B. Baldwin, Priscus of Panium, *Byzantion* 50, 1980, 18–61.

¹⁶ Bornmann, *op. cit.* xii.

¹⁷ W. Ensslin, Maximinus und sein Begleiter, der Historiker Priskos, *Byzant.-neugr. Jahrbücher* 5, 1926/27, 1–9.

¹⁸ Baldwin (*op. cit.*) 21.

¹⁹ Ta vidik pri poznoantičnih zgodovinarjih Amijan, Olimpiodorju in Prisku obravnava Austin (*op. cit.*) 54–65.

²⁰ Glej npr. R. Browning, Where was Attila's camp?, *Jour. Hell. St.* 73, 1953, 143–145.

²¹ A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*. 2, Berlin, Leipzig 1926, 69.

Druga Priskova pomanjkljivost, ki prav tako ni značilna le zanj, ampak tudi za druge bizantinske pisce, je dejstvo, da so svojo pripoved gradili ob posameznih pomembnih osebnostih svojega časa. V Priskovi *Zgodovini* je bil ena ključnih osebnosti Atila, avtorja pa so posebej zanimali diplomatski stiki na najvišji ravni med rimskim vladarjem in barbarskimi kraljestvi. Iz opisa obiska na Atilovem dvoru leta 449 (frg. 12 po Blockleyu, 8 po izdajah Müller, *FHG IV* in Dindorf, *HGM I /Exc. de Leg. Rom.3/*; prevod po Blockleyevi izdaji) dajem v prevodu tisti del besedila, ki vsebuje podatke, ki bi jih rada v komentarju na novo osvetlila:

Ko smo končali sedem dni trajajoče potovanje, smo se na ukaz skitskih vodičev ustavili v neki vasi, kajti Atila naj bi potoval po isti poti, mi pa smo mu morali slediti. Tam smo srečali nekaj zahodnih Rimljanov, ki so bili prav tako namenjeni kot odposlanci k Atili. Med njimi so bili Romul, ki je bil po rangi komes /comes/, guverner Norika Promut in general Roman. Z njimi sta bila Konstancij, ki ga je Aecij poslal k Atili kot tajnika, in Orestov oče Tatul; Orest je bil z Edekonom. Konstancij in Tatul z njimi nista potovala kot člana poslanstva, temveč kot osebna prijatelja. Konstancij se je bil z možmi seznanil še v Italiji, Tatul pa jih je spremljal zaradi sorodstvenih vezi: njegov sin Orest je bil namreč poročen z Romulovo hčerko. [***]

Krenili so na pot svoje misije iz noriškega mesta Patavione, da bi omečili Atilo. Ta je zahteval, da mu izročijo Silvana, upravnika banke v Rimu, ki je poslovala z zlatom in srebrom, češ da je od Konstancija sprejel neke zlate posode. Omenjeni Konstancij je prišel od zahodnih Galcev: tudi njega je Aecij poslal k Atili in Bledi za tajnika, tako kot sedaj tega Konstancija. V času, ko so Skiti oblegali panonsko mesto Sirmij, je Konstancij posode sprejel od sirmijskega škofa, ki mu jih je bil dal z namenom, da ga odkupi, če bi sovražniki mesto vzeli, sam pa bi ostal živ; v primeru pa, da bi ga ubili, naj bi Konstancij s posodami kupil svobodo tistih ujetih meščanov, ki bi jih sicer odpeljali v sužnost. Ko je po padcu mesta Konstancij, ki se ni zmenil za pravice Skitov do plena, prišel v neki zadevi v Rim, je pri Silvanu zastavil posode za zlato pod pogojem, da v dogovorjenem času odplača zlato z obrestmi in si vzame nazaj zastavljene posode, sicer pa lahko Silvan napravi z njimi, kar želi. Tega Konstancija sta Atila in Bleda osumila izdaje in ga dala križati. Čez čas je Atila zvedel za podrobnosti v zvezi s posodami in zahteval, da mu izročijo Silvana kot tatu njegove lastnine.

Aecij in vladar zahodnih Rimljanov sta torej poslala poslanca, ki naj bi Atili pojasnil, da je Konstancijev upnik Silvan sprejel posode kot jamstvo in ne kot ukradeno lastnino in da jih je nato prodal za srebro duhovnikom, in ne kar komu od navadnih ljudi. Ne bi bilo namreč prav, da bi ljudje uporabljali za svoje namene posode, ki so posvečene bogu. Če Atila tudi po tem razumnem pojasnilu in iz spoštovanja pred božanstvom ne bi umaknil svoje zahteve, da mu posode izročijo, bi mu pač poslali zlato zanje, za Silvana pa bi izposlovali oprostitev; ne bodo namreč izročili človeka, ki ni storil ničesar krivičnega. Takšen je bil vzrok poslanstva teh ljudi, ki so prišli z namenom, da Atilo prepričajo, in so čakali, da jim barbar da svoj odgovor in jih odslovi.

Ker smo potovali po isti poti, smo čakali, da bi šel Atila naprej in mu nato sledili skupaj z našim spremstvom. Ko smo prekoračili nakaj rek, smo prispeli do zelo velike vasi, kjer je stal Atilov dvor, ki naj bi bil, kot se je govorilo, razkošnejši od njegovih drugih dvorov. Zgrajen je bil iz brun in lepo zglajenih desk in obdan z lesenim obzidjem, ki je bilo zgrajeno ne toliko z vidika varnosti kot bolj glede na lep zunanji videz. Takoj za kraljevim je stalo drugo zelo razkošno domovanje, Onegezimovo, ki je bilo prav tako obdano z obzidjem iz brun, le da ni bilo okrašeno s stolpi, tako kot Atilovo obzidje. Nedaleč od obzidja je bilo kopališče; dal ga je zgraditi Onegezim, za Atilo drugi najmogočnejši človek med Skiti, s kamni, ki jih je priskrbel iz Panonije. Na tem območju namreč, kjer prebivajo barbari, ni niti kamna, niti lesa in les, ki ga uporabljajo, je uvožen. Gradbenika, ki je kopališče zgradil, so pripeljali kot ujetnika iz Sirmija in nadejal se je, da si bo kot nagrado za svoje iznajditeljsko delo prislužil svobodo. Bil pa je razočaran, ker ga je doletelo še hujše zlo od suženjstva pri Skitih. Onegezim ga je postavil za kopališkega služabnika in moral je streči njemu in njegovim spremljevalcem, ko so se kopali.

[Sledi opis Atilove ježe skozi vas, srečanje Priska z nekim Grkom, ki je pred leti po padcu Viminacija zašel v hunsko suženjstvo in se vživel v hunski način življenja; Onegezimov sestanek s Priskovim predstojnikom Maksiminom. Prisk izroči darila Onegezimovi ženi in čaka, da bi še sam govoril z Onegezimom.]

Ko sem čakal na Onegezima, so Romul, Promut in Roman, ki so prišli iz Italije kot odposlanci k Atili zaradi zlatih posod, stopili k meni, da bi spregovorili nekaj besed. Z njimi sta bila tudi Rusticij, Konstancijev pomočnik, in Konstanciol, po rodu iz tistega dela Panonije, ki je bil podložen Atili. Vprašali so me, ali so nas že odslovili, ali smo prisiljeni še čakati, in rekel sem, da čakam pri obzidju, da bi prav to zvedel od Onegezima. Ko sem jih nato sam vprašal, ali jim je dal Atila v zvezi z njihovim odposlanstvom prijazen in mil odgovor, so odvrnili, da nikakor ni spremenil svojega mnenja, temveč je zagrozil z vojno, če mu ne pošljejo bodisi Silvana, bodisi posod.

Ko smo izrazili začudenje nad barbarovo nerazumnostjo, je Romul, ki si je kot poslanec nabral veliko izkušenj, dejal, da sta Atilo njegova silno velika sreča in moč, ki iz te sreče izvira, dvignili tako visoko, da ni pripravljen poslušati pametnih razlogov, razen če bi menil, da so v njegovo korist. Nikoli ni nihče od vladarjev Skitije, ali katerekoli druge dežele dosegel toliko v tako kratkem času. Vladal je otokom Oceana in nad vso skitsko deželo in prisilil celo Rimljane, da so mu plačevali davek. Nameraval je doseči še več, kot je imel že sedaj, in, da bi povečal svojo oblast, je želel napasti Perzije.

Komentar

Če želimo Maksiminovo in Priskovo poslanstvo na kratko komentirati, ga moramo najprej postaviti v zgodovinsko dogajanje tistega časa. Poslanstvo je tudi po najnovejši kritični izdaji Priskovega teksta (R.C. Blockley) datirano v leto 449. To je obdobje, ko je v vzhodni polovici imperija vladal Teodozij II. (408–450), na zahodu pa v Raveni sin Gale Placidije in Konstancija, Valentinijan III. (425–455), ki je nastopil vladno mladoleten in je njegova mati vladala v njegovem imenu deset let kot regentka.²² Dejansko je imel oblast v zahodnem delu imperija od leta 433 v rokah vrhovni poveljnik vseh oboroženih sil, *magister utriusque militiae*, patricij (od l. 435) *Flavius Aetius* (*Aetius* 7, *Prosopography of the Later Roman Empire*, 2. zv. 1980 = *PLRE*),²³ ki je od l. 405 preživel tri leta kot talec pri Alariku, nato pa nekaj let kot talec na hunskem dvoru. Za svoje poznejše vojaške uspehe in kariero se je imel v veliki meri zahvaliti hunskim zaveznikom, s pomočjo katerih se je bojeval proti svojim političnim nasprotnikom, in v Galiji proti zahodnim Gotom in Frankom.²⁴

Kot nagrado za njihovo podporo jim je v letih 433–434, ko je postal *magister utriusque militiae*, odstopil obsavsko Panonijo, kar omenja Prisk v fragmentu 11,1 (*Exc. de Leg. Gent. 5* = frg. 7 po izdajah Müller-Dindorf, datum je razviden iz konteksta): *Skit (= Hun) Edekon, ki se je v vojni izredno izkazal, je ponovno prišel kot (Atilov) odposlanec (v Konstantinopelj) skupaj z Orestom. Ta je bil po rodu Rimljan in doma iz tistega dela panonske dežele ob reki Savi, ki je bila po pogodbi z generalom zahodnih Rimljanov Aecijem podložna barbarom (namreč Atilu). Ta Edekon je prišel na dvor in izročil Atilova pisma, v katerih se je le-ta pritožil nad Rimljani v zvezi z ubežniki. Kateri del Panonije so Huni tedaj dobili, ostaja nejasno. A. Alföldi, ki se je problemom poznoantične Panonije posebej posvetil, je menil, da je zahodnorimski dvor Hunom že leta 406 prepustil Valerijo,²⁵ v pogodbi leta 433–434, ki jo omenja*

²² Glej O. Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*. Bd. 6, Stuttgart 1920, 279–316; Anhang, 459–470; E. Stein, *Geschichte des spätrömischen Reiches*. I, Dunaj 1928, 472 ss.; J.B. Bury, *History of the Later Roman Empire*. I, New York 1958 (ponatis izd. iz 1928), 265 ss.; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire* I, Oxford 1973², 173; A. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian*, 284–565 n. Chr. (Handbuch d. Altertumswiss.) München 1989, 150 ss.

²³ G. Zecchini, *Aezio. L'ultima difesa dell'Occidente romano*, Roma 1983; za dogodke v zvezi z ambasado pod Romulom glej 262–265.

²⁴ Glej tudi C.D. Gordon, *The Age of Attila*, Ann Arbor 1960; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford 1948, 102–120, posebej 111–113; zanimivi za zgodovino Hunov še: F. Altheim, *Attila und die Hunnen*. Baden-Baden 1951 in O.J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns*, Berkeley, Los Angeles, London 1973. Za obravnavane probleme pa glej posebej tudi Alföldi (op. 21) 1–2, 1924–26.

²⁵ Alföldi (op. 21) 86–87.

Prisk, pa naj bi ta sicer zanesljivi pisec zamenjal Dravo s Savo. Alföldi je namreč napačno sklepal, da je imel Prisk v mislih provinco Savijo, medtem ko je v njegovem fragmentu omenjena zgolj panonska dežela ob Savi. Če bi namreč Huni tedaj dejansko dobili Savijo, bi to iz strateških razlogov vsekakor predvidevalo poprejšnji padeč Prve Panonije,²⁶ ki pa se nikjer ne omenja. Metodološko je gotovo zgrešeno oporekati verodostojnost zanesljivemu literarnemu viru, če za to ne obstajajo nedvomni arheološki ali drugi dokazi. Tako ni dvoma, da je imel s »panonsko deželo ob Savi« Prisk v mislih Drugo Panonijo, ki je bila hunskega ozemlja na levem bregu Donave najbližje panonsko ozemlje, in v tem smislu je Priskov podatek razumel tudi Várady.²⁷ Poleg Valerije je torej tudi del Panonije ob Savi, očitno dobršen del province Druge Panonije, *Pannonia Secunda*, prišel že petnajst let pred Maksiminovim in Priskovim poslanstvom v oblast Hunov, ki so se na provincialnem ozemlju naselili kot *foederati*, Atilu pa je pripadel naziv *magister militum*.²⁸ Jasno je, da Huni ob tej priložnosti niso dobili cele Druge Panonije, večja mesta, tako vsekakor Basiane in Sirmij, so ostala pod vzhodnorimsko oblastjo, dokler jih ni Atila čez osem let osvojil.

Iz tega Priskovega poročila, kot tudi iz več drugih mest, je razvidno, da je bilo vprašanje vojnih ujetnikov in ubežnikov za Atilo bistvenega pomena, ker so bili tako eni kot drugi zanj vir dohodkov. Za ujetnike je zahteval velike odkupnine, kar lepo ponazarja tudi zadeva z zlatimi posodami sirmijskega škofa. Zaradi hunskih ubežnikov, ki so se zatekli, oz. prestopili na rimsko stran, kar je bil zanj predvsem tudi problem strateškega značaja, pa je redno pošiljal k Teodoziju poslanca, ki so zahtevali te ubežnike nazaj in se vsakokrat dali bogato obdariti; Prisk izrecno pravi, da je to eden od načinov, s katerim je Atila omogočil bogatenje svojim zvestim sodelavcem (frg. 10 ed. Blockley, 6 po Müller-Dindorfu), med drugim, kot beremo v prevedenem odlomku, enemu svojih najbližjih zaupnikov Edekonu in svojemu tajniku iz zahodnega imperija, Orestu (*Orestes 2, PLRE, 2. zv.*),²⁹ očetu zadnjega vzhodnorimskega vladarja Romula Avgustula, namreč zadnjega, ki je bil na zahodu oklican za vladarja; znano je namreč, da so bili novci v imenu Julija Nepota kovani še leta 480.³⁰ Hkrati pa je Atila želel s tem, da je zahteval ubežnike nazaj, preprečiti, da bi jih Teodozijevo vojaški poveljniki rekrutirali za svojo vojsko. Na celotnem ozemlju, ki so ga nadzorovali Huni, je bilo rimski vojski prepovedano rekrutirati vojake.³¹

Iz oporišč, ki so si jih prilastili, gotovo tudi iz že osvojenih panonskih, so Huni napadali druga mesta v Iliriku. Leta 441 so oblegali, osvojili in izropali več mest v vzhodnem delu Ilirika, med drugimi Raciarijo, *Naissus*, Singidunum in Viminacij, mesto *Margum* pa je Hunom izdal škof, in so ga oplenili brez obleganja. Tudi o tej epizodi Atilovih osvajanj v Iliriku piše Prisk (frg. 6, Blockley, 2 Müller-Dindorf): *Ko so Skiti (= Huni) v času tržnih dni s pomočjo zvijače premagali Rimljane in jih veliko ubili, so Rimljani poslali k Skitom poslanstvo, ki jih je obtoževalo, da so zavzeli trdnjavo (Konstancija nasproti Marga) in se niso držali pogodbe. Ti so odgovorili, da niso sami začeli s sovražnostmi, temveč so bili izzvani in so se le branili. Škof mesta Margus je namreč odšel na njihovo ozemlje, preiskal kraljeve grobnice (zakladnice?) in izropal v njih nakopičene zaklade. Če ga ne bodo izročili, in če ne bodo izročili tudi ubežnikov, kakor je bilo dogovorjeno (pri Rimljanih jih je bilo namreč zelo veliko), bodo vojno nadaljevali. Rimljani so odgovorili, da očitki Skitov niso resnični, vendar so barbari trdno verjeli, da je pravica na njihovi strani in se niso bili pripravljene o tem pogajati. Odločeni so bili, da se vojskujejo, prekoračili so Donavo in opustošili celo vrsto mest in trdnjav ob reki. Med temi so zavzeli tudi Viminacij, mezijsko mesto v Iliriku. Ko se je to dogajalo, so nekateri predlagali, naj izročijo škofa iz Marga, da ne bi zaradi enega*

²⁶ Id., *ibid.*, 89–91. O Prvi Panoniji govori tudi A. Mócsy, *Pannonia, RE Suppl. IX*, 1962, 582.

²⁷ L. Várady, *Das letzte Jahrhundert Pannoniens*, 376–476. Budapest 1969, 303–314. Prim. tudi Šašel (op. 4) 128.

²⁸ K zapleteni problematiki glej Várady, *ibid.*, 303 ss.

²⁹ Glej nazadnje k Orestu I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart 1991, 110–117: zdi se, da podatki, ki jih navaja, niso vsi točni.

³⁰ J.P.C. Kent, *Julius Nepos and the Fall of the Western Empire*, v: *Corolla memoriae Erich Swoboda dedicata*, Graz, Köln 1966, 146–150; Ž. Demo, *The Mint in Salona: Nepos and Ovida*, v: *Studia numismatica Labacensia A. Jeločnik oblata* (Situla 26) 1988, 247–270.

³¹ Bury (op. 22) 273.

človeka vse rimsko ljudstvo trpelo strahote vojne. Mož je zaslutil, da ga bodo izročili, zato se je skrivaj pred meščani podal k sovražnikom in obljubil izdati mesto, če bi mu skitski kralji ponudili primerno nagrado. Ti so rekli, da mu bodo nudili vse ugodnosti, če izpelje svojo obljubo, in po dogovoru so si podali desnice in si zaprisegli. Z velikim barbarskim oddelkom se je vrnil na rimsko ozemlje, ga skril v bližini rečnega brega in ga ponoči na določeno znamenje zbudil in mesto prepustil sovražnikom. Ko je bil Margus na ta način opustošen, se je položaj barbarov bistveno izboljšal.

V tem valu hunskih osvajanj sta nedvomno padla tudi Sirmij in Basiane, in sicer verjetno pred drugimi mesti, če so ju Huni osvojili iz svojih panonskih oporišč, čeprav številni moderni zgodovinarji napačno datirajo padec Sirmija tudi v leti 447 ali 448.³² A. Alföldi je opozoril, da ti dve letnici sploh ne prideta v poštev že zato, ker je bil Atilov tajnik Konstancij, ki je po padcu mesta zastavil zlate posode sirmijskega škofa, usmrčen – sicer iz drugih razlogov: zelo verjetno je namreč deloval za zahodno rimsko stran³³ – na ukaz obeh hunskih kraljev, Atila in Bleda, torej pred letom 445, ko se je Atila brata znebil.³⁴ Zgodba sirmijskega škofa in škofa iz Marga sta zanimivi in v nekaterih podrobnostih tudi podobni, saj zgovorno kažeta, da je bilo bogastvo nakopičeno v rokah cerkve in škofa, in dajeta slutiti, da je bil škof tudi v posvetno-civilnem pogledu pomemben faktor mestne oblasti, saj drugi mestni funkcionarji v virih skoraj niso dokumentirani.³⁵

Osebe iz zahodne polovice imperija, ki jih Prisk omenja v opisu odposlanstva k Atili, so večinoma znane le iz njegovega besedila, tako comes Romul (*Romulus 1, PLRE, 2. zv.*), Orestov tast in ded Romula Avgustula, ki je nosil dedovo ime. V strokovni literaturi velja, da je bila Romulova hčerka, mati Romula Avgustula, doma iz Petovione.³⁶ To mnenje temelji izključno na Priskovem besedilu (glej prevod zgoraj), in sicer na tistem mestu, ki ga po De Boorovi³⁷ in poznejših izdajah prevajamo, da so poslanci krenili na pot iz noriškega mesta Patavione: ὁ γὰρ αὐτοῦ καὶς Ὀρέστῃς Ῥωμύλου θυγατέρα ἐγεγραμῆκει. *** ἀπὸ Παταβίωνος τῆς ἐν Νωρικῶ πόλεως ἐπρεσβεύοντο...: *Njegov sin Orest se je poročil z Romulovo hčerko ***. Poslanstvo je krenilo na pot iz Patavione ...* Lakuno v besedilu so starejši izdajatelji pred De Boorom pomaknili nekoliko naprej, namreč po besedah noriškega mesta Patavione. De Boor se je odločil, da jo premakne nazaj, po besedah z *Romulovo hčerko*. Za svojo odločitev je imel gotovo tehtne filološke razloge, ki pa jih sicer ni argumentiral. Tudi R.C. Blockley v svoji izdaji Priska premestitev lakune ne utemeljuje, navaja pa v pismu tri jezikovne razloge za svojo odločitev: 1. Stavek Ῥωμύλου θυγατέρα ἐγεγραμῆκει ἀπὸ Παταβίωνος bi bil okoren in zelo nenavaden. 2. Prisk za poreklo oseb, ki jih omenja ne uporablja ἀπό, temveč ἐκ (npr. str. 262, vr. 379; str. 276, vr. 579; 288, vr. 7; 342, vr. 4), na kar me je opozorila že A. Šašel; Blockleyev drugi razlog torej potrjuje njeno domnevo. 3. Prisk tudi sicer često omenja mesta kot vmesne postaje na potovanju poslancev (npr. str. 248, vr. 62 in tudi frg. 9,2).³⁸

Po čitanju iz starejših izdaj so besede in ločila postavljena tako, da se stavek v prevodu glasi: *Njegov sin Orest je poročil Romulovo hčerko, iz noriškega mesta Patavione*. Zaradi

³² V zvezi z datumom prim. M. Mirković, *Sirmium – its History from the I Century A.D. to 582 A.D., Sirmium I*. Beograd 1971, 48 in op. 286.

³³ K temu Konstanciju prim. R.C. Blockley, *Constantius the Gaul, Secretary to Attila and Bleda, Echos du Monde Classique / Classical Views* 31, 1987, 355–357.

³⁴ Alföldi (op. 21) 2, 96. Ta datum presenetljivo niti v najnovejši literaturi ni vedno sprejet, tako npr. H. von Petrikovits, *Die römischen Provinzen an Rhein und an der oberen und mittleren Donau im 5. Jahrhundert n. Chr. Ein Vergleich* (Sitzungsber. d. Heidelberger Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl. 3) 1983, 8–9. Pravilno N. Duval, V. Popović, *Urbanisme et topographie chrétienne dans les provinces septentrionales de l'Illyricum, v: Actes du Xe Congr. intern. d'archéol. Chrét., Studi di antichità cristiana 37 – Ellenika 26, Città di Vaticano, Thessalonike 1984, 542–544.*

³⁵ A. Poulter, *The use and abuse of urbanism in the Danubian provinces during the Later Roman Empire, v: The City in Late Antiquity* (izd. J. Rich), London, New York 1992, 99–135, *passim*.

³⁶ Npr. B. Saria, *RE XXI,1* (1951) 1176, s.v. *Poetovio*; L. Várady (op. 27) 319 ss.; J. Šašel, Aquileia, Ravenna e Poetovio, *Ant. altoadr.* 13, 1978, 143–145; H. Wolfram, *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung 378–907*, Wien 1987, 37, in nedavno Bóna (op. 29) 111 in 117.

³⁷ *Excerpta de Legationibus (Excerpta historica Iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti Confecta, vol. 1)*. Ed. C. de Boor. Berlin 1903, str. 132.

³⁸ V pismu z dne 6. maja 1992, za katero bi se mu rada tudi na tem mestu lepo zahvalila.

vejice za besedo *hčerka* se omemba Petovione že v teh izdajah ni morala nujno nanašati na Romulovo hčerko.³⁹ Várady se sicer v nasprotju z De Boorovo odločitvijo zavzema za čitanje po starejših izdajateljih,⁴⁰ vendar je takšna formulacija – kot sem pravkar navedla – filološko komajda sprejemljiva, ne glede na rokopisno izročilo teksta pa je nenavadna, ker bi pričakovali, da bi pisec nekoliko pred tem, ko je kot prvega v odposlanstvu omenil Romula, tudi navedel, od kod je, če bi to želel, ne bi pa navajal porekla njegove hčerke, saj se predpostavlja, da sta oče in hči iz istega mesta in se v tem primeru pričakuje, da bo navedeno očetovo poreklo. Pri takšni besedni zvezi, za kakršno so se odločili izdajatelji pred De Boorom, se namreč vsak takoj vpraša, da ni morda hčerkin dom naveden zato, ker bi bil drugačen od očetovega, kar pa bi bilo povsem neobičajno. Vsekakor se mi zdi nova varianta čitanja tudi vsebinsko bolj smiselna. Kljub drugačnemu Váradyjevemu stališču menim, da se omemba Petovione na tem mestu lepo vključuje v koncept pripovedi. Mesto je omenjeno kot vmesna postaja zahodnorimskega poslanstva, ki ga je Aecij napotil k Atilu nedvomno iz Ravene. Od tod sta zelo verjetno odšla na pot vsaj komes Romul in novi tajnik Konstancij (kar je razvidno iz Priskovega besedila), v Petovioni pa sta se jim utegnili priključiti guverner province Norika Promut (*Promotus 1, PLRE*), ki je morda tudi sicer službeno kdaj bival v Petovioni, in morda vojaški poveljnik Roman (*Romanus 2, PLRE*), toliko verjetneje, če bi poveljeval v Petovioni stacioniranim četam – *comitatenses*⁴¹ – kar pa žal ni znano. H. Castritius je pripomnil, da so člani odposlanstva predstavljali najvišjo civilno in vojaško oblast v noriško-panonskem provincialnem območju, ki je mejilo na hunsko ozemlje. Roman, katerega funkcija pri Prisku ni natančno označena, bi utegnil biti *dux*,⁴² po vsej verjetnosti Prve Panonije in Obrežnega Norika. Morda je v Petovioni živel tudi Orestov oče Tatul, če se je bil tja preselil po hunski zasedbi Druge Panonije, iz katere je sicer izviral. O teh treh osebah ni razen pri Prisku nobenih drugih podatkov, zanimivo pa je, da je ime *Tatulus* znano le z enega rimskega napisa, in sicer ravno s Posavja, z Vranja pri Sevnici, z območja med Celejo in Neviodunom.⁴³

Ob branju Priskovega poročila o tem poslanstvu se zgodovinarju postavi vprašanje, zakaj bi Atila sedem do osem let po padcu Sirmija nenadoma želel razčistiti zadevo z zlatimi posodami sirmijskega škofa. Aecijevo poslanstvo k Atilu je namreč očitno le odgovor na Atilovo predhodno v Raveno. Ključ do prave razlage je po vsej verjetnosti Atilova zveza s Honorijo. Iz virov je namreč znano, da je le nekaj mesecev po tem poslanstvu, l. 450 prišla na dan spletko sestre vladarja Valentinijana III., Juste Grate Honorije, ki se je za hrbtnom kraljeve družine prek svojega evnuha Hiakinta povezala z Atilo, mu poslala denar in svoj prstan in ga prosila, da na ravenskem dvoru zanjo posreduje in jo reši hišnega pripora. Zadeva je imela mnogo širše razsežnosti, kot bi jih imela sicer, ker Honorija ni bila zgolj princesa na dvoru, temveč je nosila, kot njena mati Gala Placidija, naziv Avgusta. Za Avgusto je bila, kot kažejo napisi (npr. *ILS 817* in *818*) oklicana še pred bratovo poroko leta 437, njeno soregentstvo pa dokazujejo tudi v njenem imenu kovani novci.⁴⁴ Tudi v Sudi izrecno piše, da ji je pripadal del vladarske oblasti (ἤτις καὶ αὐτῇ τῶν βασιλικῶν εἶχετο σκήπτρον). Pozneje se je zapletla v afero z oskrbnikom svojih posesti in premoženja

³⁹ Na to podrobnost me je prijazno opozoril prof. Blockley v pismu. V svoji izdaji (op. 15) II, str. 384 op. 47 pripominja: *The punctuation of the text, including the placing of the lacuna, is that of de Boor. The older editors place a comma after ἐγγαμήκει and the lacuna after πόλωζ. No explanations are offered for either reading.*

⁴⁰ L. Várady (op. 27) 319 ss.

⁴¹ Id., *ibid.*, 321.

⁴² H. Castritius, die Grenzverteidigung in Rätien und Noricum im 5. Jh. n. Chr. Ein Beitrag zum Ende der Antike, v: H. Wolfram, A. Schwarz (izd.), *Die Bayern und ihre Nachbarn I* (Österr. Akad. Wiss., phil.-hist. Kl., Denkschr. 179) 1985, 25. Blockley (op. 15) II, str. 384 op. 46, predlaga dve možnosti: *Romanus* naj bi bil bodisi *dux*, bodisi *comes rei militaris*.

⁴³ J. Šašel, Napisi. Inschriften, v: P. Petru, T. Ulbert (ed.), *Vranje pri Sevnici. Vranje bei Sevnica* (Katalogi in Monografije 12) 1975, 136 št. 4 (= *AII 34* in E. Weber, *Die römischen Inschriften der Steiermark*, Graz 1969, št. 356). Sicer je ime v obliki *Tatulo* le še dvakrat izpričano v Panoniji, glej A. Mócsy et al., *Nomenclator*, Diss. Pann. 3/1 (1983) s.v.

⁴⁴ J.P.C. Kent, Solidi of Valentinian III: a Preliminary Classification and Chronology, *Die Münze: Bild – Botschaft – Bedeutung. Ferstschrift für Maria R. – Alfoldi*. Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris 1991, 271 ss., posebej 277.

Evgenijem, ki je nedvomno računal vsaj na delno uzurpiranje oblasti. O tem pišejo Prisk (besedilo je ohranjeno pri Johanesu Antiohijskem, frg. 199,3), in drugi viri (*Iusta Grata Honoria*, PLRE, 2. zv.). Ko je zadeva prišla na dan, je bil Evgenij usmrčen, Honorijo, ki jo le po posredovanju Gale Placidije ni doletela enaka usoda, pa so leta 449 nasiloma zaročili z zanesljivim Flavijem Basom Herkulanom, leta 452 konzulom. Celotno Honorijino zgodbo je komentiral in kronološko opredelil J. Bury v članku, ki je kljub stari letnici še vedno temeljnega pomena.⁴⁵ V virih, predvsem v Prisku, ki epizodo s Honorijo opisuje v poznejšem fragmentu (frg. 17 = Johannes Antioh. frg. 199,2) ni seveda nobene vzročne povezave med Romulovim poslanstvom in Honorijino zvezo z Atilo, ki tedaj v javnosti očitno še ni bila znana. Še malo pa ni izključeno, da ni bila ravno Honorija pravi vzrok Romulove misije. Atila bi morebitna poroka s Honorijo postavila dobesedno ob bok Valentinijanu III., saj bi lahko legitimno zahteval neke vrste soverenstvo, oz. oblast vsaj nad delom zahodnorimskega imperija. To je bila vsekakor afera na najvišji ravni, ki jo je bilo treba za vsako ceno preprečiti. Toliko bolj, ker je iz nadaljnega besedila pri Prisku (*ibid.*) razvidno, da je Teodozij v strahu pred Atilo Valentinijanu III. nujno svetoval, naj Honorijo takoj izroči hunskemu kralju.

Vzročno povezavo med Romulovim poslanstvom in Honorijo je predpostavil že L. Várady⁴⁶ in jo podprl J. Šašel.⁴⁷ Kar se tiče kronoloških podatkov, kar jih je dokumentiranih v virih, ni noben tak, da bi tej hipotezi nasprotoval. Rada bi jo osvetlila še z nekaterih, doslej ne dovolj upoštevanih vidikov. V omenjenih letih je bil Atilov tajnik in zaupnik Orest; težko bi si bilo predstavljati, da bi mu mogla ostati prikrita takšna zadeva, kot je bilo Hiacintovo posredovanje pri Atili za Honorijo. Na drugi strani pa je malo verjetno, da ne bi o tako pomembnem in za zahodnorimski imperij tako usodnem političnem zapletu, kot je bila Atilova zveza s Honorijo, skušal prek svojega očeta in svojega tasta komesa Romula o tem obvestiti zahodnorimski dvor. Valentinijan III. si je brez dvoma želel, da zadeva ne bi prišla v javnost, saj bi mu to zgolj škodilo, Atilu pa utegnilo pridobiti nove zaveznike. Razumljivo je tudi, da na zahodu prav tako niso želeli, da bi se to razvedelo na vzhodnorimskem dvoru, zato ni nič nenavadnega, da Prisk v zvezi s tem od zahodnorimskega poslanstva ni zvedel ničesar. Verjetno so anticipirali Teodozijevo stališče, saj je bilo znano, da je za vsako ceno skušal odvrniti Atilove Hune od napada na svoj del imperija. Morda je Romul, ko je s Priskom govoril o Atilovi silno veliki sreči (frg. 12, Blockley = 8 Müller-Dindorf) aludirал prav na Honorijo. Zahodnorimsko poslanstvo je bilo sestavljeno zgolj iz Orestovih sorodnikov, prijateljev in znancev in verjetno je bila njihova naloga, da se posvetujejo predvsem z njim, kako naj ukrepajo, oz. kaj lahko sploh storijo. Kot kaže poznejši razvoj dogodkov (Atilov osvajalni pohod nad Galijo), njihova misija ni bila uspešna.

Dotaknila sem se treh problemov. Menim, da iz virov, predvsem iz spisa *Expositio totius mundi et gentium* nikakor ne izhaja, da bi izraz *civitas Noricum* (pri Prokopiju očitno analogno *pólis Norikón*) pomenil regijo utrjenih višinskih naselbin med Petoviono in Celejo, kot je to argumentiral R. Egger, njegovo mnenje pa je sprejela vrsta strokovnjakov, med zadnjimi tudi S. Ciglencečki.⁴⁸ Zdi se, da raba besed *civitas* in *polis* v navedenih besedilih izključuje možnost, da bi se nanašali na deželo; v omenjenih primerih gre za mesto z upravnim območjem. Na osnovi virov se mi zdi najverjetneje, da se izraz nanaša na mesto Petoviono samo in seveda na njen ager, saj je bil le-ta z mestom administrativno tesno povezan. Dalje menim, da bo potrebno korigirati v moderni strokovni literaturi, predvsem avstrijski, madžarski in slovenski, pogosto navedeno trditev o petovionskem poreklu Romulove hčerke in matere zadnjega zahodnorimskega vladarja. Temeljila je namreč na Priskovem besedilu iz starih izdaj, novo čitanje pa je pokazalo, da se omemba Petovione prejkone nanaša na zahodnorimsko odposlanstvo k Atili. In nazadnje: z novo, sicer hipotetično, vendar verjetno rekonstrukcijo dogodkov sem želela podkrepiti Váradyjevo in Šašlovo mnenje, da je bila ena od nalog Romulovega poslanstva tudi ta, da bi Atilo z Orestovo pomočjo prepričal, da Valentinijan III. ne bo nikdar pristal na njegovo zvezo s Honorijo.

⁴⁵ J.B. Bury, *Iusta Grata Honoria*, *Jour. Rom. St.* 9, 1919, 1–13.

⁴⁶ L. Várady (op. 27) 315 ss.

⁴⁷ J. Šašel (op.36).

⁴⁸ Egger (op. 6); Ciglencečki (op.7).

Summary

THE EMBASSY OF ROMULUS TO ATILA
(One of the last citations of Poetovio in classical literature)

Marjeta Šašel Kos

Poetovio, an important Norican settlement on the ancient amber trading route, belonged to the province of Pannonia in the period of its greatest prosperity, and was known from the period of Trajan onwards as *colonia Ulpia*. It apparently retained a reputation as an active provincial city in the Late Roman Empire, it was the see of a bishop, a lively industrial-craft centre, and, as can be concluded from various literary notes, mainly from data in *Expositio totius mundi et gentium* and from Ammianus Marcellinus (XIV 11,20; cf. also XV 1,2), the temporary residence of the highest military and civil representatives of the Roman government.

On the basis of two sources, Ammianus and the Byzantine historian Priscus (in his report about the western Roman embassy to the court of Attila), it appears that the terms "Norican town" or "a city of Noricum" gradually became some kind of synonym for Poetovio and its *ager* from the 4th century onwards. This becomes even more comprehensible if it is considered that the *ager* of Poetovio more or less corresponded to that part of Noricum which had previously been included in Pannonia. The further existence of the city far into the 6th century is proven, despite the scarce archeological finds, by the mention of Poetovio in the work of the Anonymous Geographer of Ravenna (216, 6, ed. M. Pinder, G. Parthey), where the name of the town is noted as Petaviona, listed among the towns of Pannonia, between Remista and Vincensima.

In the article the author has touched on three problems. In her opinion the sources, especially the work *Expositio totius mundi et gentium*, certainly do not support suggestions that the expression *civitas Noricum* (evidently analogous to Procopius' πόλις Νορικόν) signified a region of fortified hillforts between Poetovio and Celeia, as was suggested by R. Egger and accepted by a number of scholars, S. Ciglenečki among the latest. The use of the expressions *civitas* and πόλις would seem to exclude anything other than a city with its territory. On the basis of the sources, it seems more likely that the expression "Norican town", or "a city of Noricum" refers to the city of Poetovio itself, and certainly its *ager* as well, as the latter was closely connected to the city in terms of administration. The author further considers that it will be necessary to correct (in modern literature, particularly Austrian, Hungarian and Slovenian) the commonly cited assertion that the daughter of Romulus and the mother of the last western Roman emperor was from Poetovio. This is based on the early editions of the text of Priscus (which is analyzed and commented upon in the article), but a new reading has shown that the citation of Poetovio most probably refers to the western Roman embassy to Attila. And finally: with this hypothetical but nonetheless credible reconstruction of events, an attempt has been made to substantiate the opinions of Várady and Šašel that one of the tasks of Romulus' mission was to convince Attila, with the help of Orestes, that Valentinian III would never accept his connection with Honoria.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

Osrednjo slovensko arheološko revijo izdajata Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V Arheološkem vestniku (AV) so objavljeni rezultati arheoloških raziskovanj na vzhodnoalpskem in zahodnobalkanskem prostoru. Predstavljena so najdišča in premične najdbe iz vseh arheoloških dob.

Preko 900 izvodov Arheološkega vestnika zamenjuje Biblioteka SAZU z ustanovami iz vsega sveta (akademijami, univerzami, arheološkimi inštituti, muzeji, spomeniškovarstvenimi zavodi), s čimer pridobi letno najmanj toliko izvodov dragocenih tujih znanstvenih publikacij, in sicer ne le arheoloških, ampak tudi zgodovinskih in umetnostnozgodovinskih.

Starejši letniki AV so večinoma že pošli, novejšje pa lahko kupite v knjigarni Cankarjeve založbe v zgradbi Slovenske matice, Kongresni trg 8, Ljubljana.